

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 78-88.
AUDIT 2025, 1 (47), pp. 78-88.
АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 78-88.

DOI: 10.59610/bbu1.2025.1.7

Quliyeva Aysel Əlican qızı,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC),
E-mail: aquliyeva5@gmail.com
© Quliyeva A.Ə., 2025

UOT: 330.342.14, 316.42, 338.1, 504, 005.954

JEL: O44, Q01, H41, I31, F63

MÜASİR ŞƏRAİTDƏ SOSIAL-İQTİSADI ARTIMIN DAVAMLILIĞININ TƏMİN EDİLMƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – bu gün dövlətin və cəmiyyətin qarşısında duran və davamlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi məqsədilə səmərəli tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan yeni çağırışları təhlil etməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası - dialektik, konkret-tarixi, sistemli təhlil və məntiqi ümumiləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatda məhdudiyyət - iqtisadi nəzəriyyə, xüsusən də siyasi iqtisad üzrə mövcud olan əksər əsərlərdə insanın əldə etdiyi həyat səviyyəsi və keyfiyyətini qoruyub saxlamaqla eyni zamanda fiziki, maddi, həyatı-məişət və mədəni tələbatlarının təmin edilməsi problemlərinin hərtərəfli araşdırılmasının kifayət qədər olmaması və ya tam olmaması hesab edilə bilər.

Tədqiqatın nəticəsində - ətraf mühiti və insanın bütün yaşayış mühitini qorumaqla, eyni zamanda müasir milli dövlətin əhalinin ərzaq, enerji və xammala olan tələbatını ödəmək imkanları təhlil edilib.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o, müasir insan üçün layiqli həyat şəraitini mütləq saxlamaqla davamlı inkişafın təmin edilməsinə dair milli dövlətin sosial-iqtisadi siyasəti çərçivəsində konkret tədbirlərin işlənilib hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - əhalinin əldə etdiyi həyat səviyyəsini qoruyub saxlamaqla və daha da yüksəltməklə, fəal beynəlxalq əməkdaşlığı nəzərə alaraq, müasir dövlət tərəfindən davamlı sosial-iqtisadi artımı təmin etmək imkanlarının müəyyən edilməsindədir.

Açar sözlər: milli iqtisadiyyatların qarşılıqlı asılılığı, insan və təbiətin qarşılıqlı əlaqəsində global problemlər, Azərbaycanın davamlı sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi.

G İ R İ Ş

Müasir şəraitdə davamlı sosial-iqtisadi inkişafın əsas xüsusiyyətlərindən biri təbii mühitin mütləq qorunub saxlanması və insanların layiqli həyat şəraitinin qorunması ilə eyni zamanda insanların ərzaq, enerji və xammala olan tələbatının ödənilməsi zərurətidir. Eyni zamanda, insanla təbiət arasında olan qarşılıqlı münasibətlərdə problemlərin global xarakter alması, onların

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 78-88.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 78-88.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 78-88.

həlli üçün milli dövlətlər və onların iqtisadiyyatları arasında fəal qarşılıqlı əlaqə tələb olunduğu getdikcə daha aydın görünür. Müvafiq olaraq, Azərbaycanın gələcək davamlı inkişafı güclü sosial siyasət və fəal beynəlxalq əməkdaşlıq nəzərə alınaraq ətraf mühitin mühafizəsi üzrə səmərəli fəaliyyətlə bağlıdır.

Bugünkü dünya, ilk baxışdan paradoksal şəkildə, tamamilə əks görünən iki tendensiya ilə üzləşir.

Bir tərəfdən, dünyanın müxtəlif regionlarında baş verən geosiyasi münaqişələrin təsiri altında bazarların və bütövlükdə global iqtisadiyyatın *parçalanma* təhlükəsi realdır, bunun da nəticəsi kimi qarşılıqlı ticarət və ümumilikdə iqtisadi əlaqələrin azalması çıxış edir. Ekspertlər hətta “*iqtisadi millətçilik*” kimi bir fenomendən danışmağa başlayıblar. Eyni zamanda, *Ümumdünya Ticarət Təşkilatı* (ÜTT) qeyd edir ki, son 5 ildə dünya ticarətində qarşılıqlı məhdudiyyətlərin sayı 3 dəfə artıb ki, bu da, prinsipcə, bu təşkilatın özünün əsasında yarandığı sazişlərin hərfinə və ruhuna ziddir.

Bütün bunların ən bariz təzahürlərindən birini də əmtəələrin çatdırılması üçün qurulmuş ticarət zəncirlərinin və beynəlxalq logistika marşrutlarının pozulmasında görürük. Bunun məntiqi nəticəsi yalnız ticarət həcmnin azalması və ixrac olunan (və müvafiq olaraq idxal olunan) məhsulların qiymətinin hədsiz dərəcədə artması ola bilər ki, bu da son nəticədə məhsuldarlığın və bütövlükdə iqtisadiyyatın səmərəliliyinin azalmasına gətirib çıxarır.

Bununla belə, *digər tərəfdən*, ayrı-ayrı ölkələrin və bütöv dövlətlər qruplarının qarşılıqlı asılılığının eyni vaxtda gücləndirilməsi müşahidə olunur. Və burada, əslində heç bir ziddiyyət yoxdur.

Global problemlərin kəskinləşməsi şəraitində artımın davamlılığı

Bu cür güclənmə, *birincisi*, milli dövlətlərin və dövlətlərarası birliklərin bərabər və qarşılıqlı faydalı əmtəə və xidmətlərin mübadiləsində obyektiv ehtiyacı və aşkar marağı ilə şərtləndirilir. İqtisadi nəzəriyyə və təcrübədən yaxşı məlum olduğu kimi, bu cür mübadilə prinsipcə global rəqabət şəraitində ölkələr üçün əlavə üstünlüklər yaradır və iqtisadi artımın mühüm amilidir. Dövlətlərarası birliklərin əhəmiyyətinə gəlinə, onlar həm xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafı, həm də bütövlükdə özlərinin sosial-iqtisadi inkişafı üçün onların tərkibinə daxil olan ölkələr üçün ən əlverişli imkanlar yaradır.

Bu, yenə də ən azı son onilliklərin tarixindən yaxşı məlumdur. Eyni zamanda, müasir şəraitdə belə integrasiya birliklərinin əhəmiyyəti azalmır. Bunu sübut edən və belə hallarda necə deyirlər, “ziddiyyət qanunu”nun ən bariz nümunələrindən biri də, Britaniya adalarında bir neçə il əvvəl baş vermiş *Brexitin* – Böyük Britaniyanın Avropa İttifaqından çıxmasının – səhv olduğunun getdikcə daha çox dərk edilməsidir. Ekspertlərin fikrincə bu, onu ümumavropa iqtisadi integrasiyasında iştirakın gətirdiyi üstünlüklərdən məhrum etdi, uzun illər ölkənin sürətli və ən əsası davamlı inkişaf perspektivlərinə son qoydu.

Bu, təkrar edək, dövlətlərarası iqtisadi integrasiyanın faydalarını təsdiq edən yalnız bir nümunədir, belə misallar isə çoxdur.

İkincisi, global miqyasda baş verən iqlim dəyişikliyi, eləcə də yuxarıda qeyd olunan geosiyasi münaqişələrin həlli üçün birgə fəaliyyətin zəruriliyi ilə əlaqədar dövlətlərin qarşılıqlı

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 78-88.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 78-88.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 78-88.

əlaqəsi getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Başqa sözlə, gözümüzün önündə cərəyan edən qlobal proseslərin aktuallığı və miqyası mütləq şəkildə milli dövlətlər və onların regional təşkilatları arasında siyasi, sosial və iqtisadi qarşılıqlı əlaqəni tələb edir.

Əlbəttə ki, planetin bütün və ya ən azı əksər dövlətləri üçün vacib olan və buna görə də “qlobal” adlandırılan problemlərin həllinin əhəmiyyəti ilə bəşəriyyət bu gün üzləşməyib. Məsələnin tarixinə nəzər salsaq, xatırlada bilərik ki, ötən əsrin 60-cı illərin sonu – 70-ci illərin əvvəllərində yaranan məşhur *Roma Klubu* ilk dəfə olaraq universal xarakter daşıyan, bu və ya digər dövlətlərin konkret siyasi mövqelərindən asılı olmayan problemlərdən danışib. Məhz onun nümayəndələri fənlərarası elmi təhlil əsasında təbii sərvətlərin qeyri-məhdud olmadığını göstərmiş, onların tükənməsi və səmərəli istifadəsi problemlərini iqtisadi artıma və ümumiyyətlə, sonrakı sosial-iqtisadi inkişafa təsir edən əsas amillər sırasında müəyyən etmişlər.

Burada bir məsələni qeyd etmək vacibdir. Bütövlükdə elmin, xüsusən də iqtisadiyyat elminin əvvəllər insan və təbiət arasındakı qarşılıqlı münasibət probleminə toxunmadığını iddia etmək düzgün olmazdı. Bu cür məsələlər siyasi iqtisad klassiklərinin əsərlərində də öz əksini tapmışdır. Lakin demək olar ki, məhz XX əsrin 70-ci illərinin əvvəllərində iqtisadi artımın ətraf mühitin vəziyyətindən *bilavasitə asılılığı* məsələsi qaldırıldı. Və həmin vaxt qlobal səviyyədə ilk dəfə olaraq təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə ilə bağlı məsələlər elmi ictimaiyyətin nümayəndələri tərəfindən əsaslandırılmış şəkildə ən mühüm problemlərdən biri kimi göstərildi ki, bunun da həllindən bütün insan cəmiyyətinin sonrakı inkişafı asılıdır.

Ümumiyyətlə, BMT-nin Stokholm Konfransında strateji “Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edildiyi 1972-ci il bəşəriyyətin inkişafı zamanı yaranan problemlərin tam ciddiliyi ilə bağlı dünya ictimaiyyətinin dərk etməsində ümumiyyətlə bir növ dönüş nöqtəsi sayıla bilər. Bu sənəd təbiətin mühafizəsi və ehtiyatlardan səmərəli istifadəsi sahəsində geniş fəaliyyət proqramını nəzərdə tuturdu.

Əlamətdar haldır ki, hələ ortaq tariximizin sovet dövründə, xüsusən də ötən əsrin 70-ci illərin sonu – 80-cı illərin əvvəllərində Qərblə o vaxtkı sərt ideoloji qarşıdurmaya baxmayaraq, SSRİ-də ümumbəşəri əhəmiyyət kəsb edən problemlərin əhəmiyyəti inkar edilməmişdir. Xüsusilə, müxtəlif elmlər, ilk növbədə humanitar elmlər arasında qarşılıqlı əlaqənin aydın fənlərarası xarakter daşıyan *qlobal proseslərlə* bağlı fundamental elmi tədqiqatlar aparılmışdır.

O dövrün ən görkəmli əsərlərindən, fikrimizcə, müəllifləri məşhur alim-filosof və ictimai xadimlər, akademik *İ.T.Frolov* və professor *V.V.Zaqladin* “*Müasirliyin qlobal problemləri: elmi və sosial aspektlər*” monoqrafiyasını [4], eləcə də məşhur beynəlxalq iqtisadçı, akademik *N.N.İnozemtsevin* redaksiyası ilə bir qrup müəllif tərəfindən hazırlanmış “*Müasirliyin qlobal problemləri*” əsərini qeyd etmək lazımdır [3].

Eyni zamanda, ekologiyanın iqtisadi problemləri sahəsində, xüsusən də Moskva Dövlət Universitetinin İqtisad fakültəsində geniş və hərtərəfli elmi tədqiqatlar aparılıb.

Bu gün, bir neçə onilliklərdən sonra qlobal problemlərin aktuallığı heç də azalmayıb. Əksinə, bu gün bəşəriyyətin üzləşdiyi qlobal problemlərin *özəlliyi* ondan ibarətdir ki, onların həlli artıq sadəcə olaraq *mümkün olan* yerli, yəni hər hansı tək bir sahədə yaşayış şəraitinin

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 78-88.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 78-88.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 78-88.

yaxşılaşdırılmasını müəyyən etmir. Yəni, hansı ki, bəşər cəmiyyətini maraqlandıra *bilər*, lakin prinsipcə onu maraqlandırmaya da *bilər* və bu, bəşəriyyətin məhv olunmasına səbəb olmayacaq.

Bu gün isə vəziyyət fərqlidir: söhbət həyat perspektivlərindən, başqa sözlə, bütün global cəmiyyətin *sağ qalmasından* gedir.

Buna görə də belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, demək olar ki, bütün milli dövlətlərin əsl vəzifəsi eyni zamanda ətraf mühiti və bütün insanların yaşayış mühitini qorumaqla öz əhalisinin (daha geniş mənada – bütün bəşəriyyətin) ərzaq, enerji və xammala olan tələbatını ödəməkdir.

Eyni zamanda, *yaşayış mühitindən* danışarkən, biz, təbii ki, mütləq şəkildə bu konsepsiya inkişaf etmiş ölkələrdə qəbul edilmiş standartlara uyğun müasir insanın əldə etdiyi *layiqli* həyat səviyyəsini də daxil edirik. Bununla əlaqədar olaraq yuxarıda deyilənlərin hamısını nəzərə alaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, inkişafın *sosial-ekoloji aspekti* müasir dövlətin iqtisadi siyasətində aparıcı mövqelərdən biridir və bu aspektin nəzərə alınması gələcəkdə inkişafı təmin edən ən mühüm xüsusiyyətdir.

Eyni zamanda, yadda saxlamaq lazımdır ki, həmişə olduğu kimi, bəşər cəmiyyətinin inkişafının demək olar ki, istənilən probleminin iqtisadi artımın xarakterindən, başqa sözlə, onun kəmiyyət artımından və keyfiyyət vəziyyətindən asılıdır. Sonuncu artım dinamikasının xüsusiyyətlərini, yəni məsələn, ayrı-ayrı illərdəki çox yüksək dəyərlərdən digər illərdəki sıfıra yaxınlaşan dəyərlərə qədər kəskin tərəddüdlərin olmamasını nəzərdə tutan *sabitliyi* əhatə edir. Yəni, bununla da əvvəllər əldə edilmiş nəticələri faktiki olaraq aradan qaldırır.

Və təbii ki, yuxarıda qeyd etdiyimiz bugünkü şəraitdə iqtisadi artım dedikdə bütövlükdə *sosial-iqtisadi inkişafı* nəzərdə tuturuq. Bu, bütün sosial-iqtisadi inkişafın təməl daşı kimi xidmət etməli olan *sosial davamlılıq* məsələsi ilə tamamilə bağlıdır.

Bəs *sosial davamlılıq* dedikdə nə başa düşülməlidir?

Bu konsepsiya, fikrimizcə, müasir insanın yuxarıda qeyd olunan keyfiyyət standartlarının və həyat şəraitinin (maddi, məişət, mədəni və mənəvi) qorunmasını və daha da təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur.

Davamlı artım təbiətinin maddi komponentinə, o cümlədən onun sürətinə gəlincə, bu nöqtəyi-nəzərdən müəyyən edici təsir aşağıdakı əsas amillər tərəfindən göstərilir:

- *əmtəə və xidmətlərə tələbi formalaşdıran istehlak fəallığı səviyyəsi;*
- *investisiya sahəsində işlərin vəziyyəti.*

Müvafiq olaraq, problemlərin kəskinləşməsi, milli iqtisadiyyatın bu seqmentlərinin hər hansı birində, xüsusən də hər ikisində eyni zamanda vəziyyətin pisləşməsi ÜDM-in artım dinamikasına və davamlılığına, onun kəmiyyət göstəricilərinə birbaşa təsir göstərir. Başqa sözlə, onlar artımın davamlılığını pozur, əksinə, onu *qeyri-sabit* edir.

Bundan əlavə, *çoxistiqamətli dinamika* əhəmiyyətli dərəcədə sosial-iqtisadi artımın qeyri-sabit xarakterinə təsir göstərir, yəni milli iqtisadiyyatın bəzi sahələrindəki yüksək artım templəri – hətta söhbət emal sənayesinin yüksək inkişaf etmiş sahələrindən getsə belə - digər sahələrdə staqnasiya və ya hətta uzunmüddətli azalma ilə birləşdirilir. Belə bir şəraitdə əhalinin müəyyən kateqoriyalarının ümumi həyat səviyyəsinin qismən artması ilə müşayiət olunan ən dinamik inkişaf edən sektorlarda nominal əmək haqqının artması hesabına istehlak fəallığının

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 78-88.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 78-88.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 78-88.

artması da kömək etməyə bilər.

Məsələ ondadır ki, belə hallarda “geri qalan” sektorlarda artım göstəriciləri istər-istəməz – bu və ya digər dərəcədə milli iqtisadiyyat çərçivəsində ümumi inkişaf dinamikasına, onun ləngiməsi tərəfinə mənfi təsir göstərir. Məhz buna görə də artım davamlılığı iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişaf tarazlılığını ehtimal edir və bütövlükdə milli iqtisadiyyatın inkişafına kompleks yanaşma tələb edir.

Müasir şəraitdə artımın xarakterinə təsir edən əsas amillər

Yuxarıda qeyd etdiyimiz artım təbiətinə təsir edən əsas amillərə daha yaxından nəzər salaq.

Əvvəlcə, *daxili tələbin* formalaşmasının asılı olduğu əhalinin alıcılıq qabiliyyətinə müraciət edək. Müasir şəraitdə alıcılıq qabiliyyətinin vəziyyətini müəyyən edən ən mühüm elementlər bunlardır:

- gənclər və pensiya yaşına çatmış şəxslər də daxil olmaqla, müxtəlif yaş qruplarında məşğulluğun stimullaşdırılması;

- digərləri ilə yanaşı, əmək fəallığının səviyyəsini bilavasitə saxlamağa və artırmağa imkan verən səhiyyənin ümumi keyfiyyətinin yüksəldilməsi;

- inkişaf etmiş sosial təminat sisteminin formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi.

Göründüyü kimi, daxili tələbatın vəziyyəti əvvəllər olduğu kimi təkcə əmək haqqının səviyyəsi və ya vergi siyasətinin xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilmir. Əlbəttə ki, bu komponentlər hələ də vacibdir, lakin bu gün yuxarıda sadalanan yeni elementlər alıcılıq qabiliyyətinin müəyyənediciləri kimi onlara əlavə olunur. Onların əsas xüsusiyyəti *dövlətin sosial siyasətinin müxtəlif aspektlərinin nəticələrini əks etdirməsidir*. Bu, həm əhalinin məşğulluq problemlərinin effektiv həllinə, həm də milli səhiyyə sistemlərinin təkmilləşdirilməsinə və sosial təminatına aiddir.

Sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsində *investisiya sahəsinin* əhəmiyyətindən danışarkən bir mühüm məsələni də qeyd etmək lazımdır. Bəzən elə bir təəssürat yarana bilər ki, elmi-texniki tərəqqidə əldə edilmiş yüksək inkişaf və bunun nəticəsində baş verən istehsal avadanlığının ümumi təkmilləşdirilməsi, zahirən, sonrakı investisiyaların xərclərinin tədricən azalmasına səbəb olmalıdır. Reallıqda isə bu heç də elə deyil və elmi-texnoloji nailiyyətlər heç bir şəkildə sonrakı irimiqyaslı və müntəzəm investisiya qoyuluşlarına ehtiyacı azaltmır.

Əksinə, iqtisadi proseslərdə istifadə olunan əsas fondların bilik tutumlu – və ya başqa sözlə, intellektual komponentinin daim mürəkkəbləşməsi onların *maya dəyərinin obyektiv artmasına* gətirib çıxarır, buna görə də belə investisiyaların müvafiq olaraq artırılmasını tələb edir.

Buna uyğun olaraq demək olar ki, əvvəllər olduğu kimi, bu gün də istənilən ölkədə investisiyalar ikili rol oynayır və oynamaqda davam edir.

Birincisi, investisiyalar milli iqtisadiyyatın vəziyyətinə, istehsal və infrastruktur potensialının təkmilləşdirilməsinə birbaşa təsir göstərir. İndiki vaxtda bu, yüksək texnologiyalı sənayelərin və innovativ istehsalların inkişafı ilə bağlı xüsusilə aktualdır.

İkincisi, investisiya sferasının vəziyyəti məhz məşğulluq sahəsində vəziyyəti, o cüm-

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 78-88.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 78-88.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 78-88.

lədən müasir innovativ inkişafın tələblərinə uyğun olaraq iqtisadiyyatda yeni iş yerlərinin yaradılması yolu ilə müəyyən edir.

Beləliklə, iqtisadi artımın xarakterinə təsir edən əsas amillərin qarşılıqlı təsiri göz qabağındadır.

Konkret olaraq Azərbaycan iqtisadiyyatının artım xarakterindən söhbət gədirsə, o zaman hələ koronavirus epidemiyası ərəfəsində yaranmış vəziyyətdən danışarkən, o dövrdəki artımı davamlı kimi xarakterizə edə bilmərik. Bəli, onun artım tempi müsbət idi, lakin iqtisadiyyatımızın potensial imkanları baxımından birmənalı olaraq qeyri-kafi idi. Belə ki, 2018-ci ilin sonunda Azərbaycanda ÜDM-in artımı (sabit qiymətlərlə) 1,5% təşkil edib, 2019-cu ildə isə artım 2,5%-ə qədər artıb.

Sonradan, təbii ki, COVID-19 pandemiyası Azərbaycanda iqtisadi artımın xarakterinə ciddi təsir göstərdi, lakin 2020-ci ildə onun təsirini dünyanın demək olar ki, bütün ölkələrinin iqtisadiyyatı yaşadı. *COVID-19* pandemiyalı 2020-ci ilin nəticələrinə görə Azərbaycan iqtisadiyyatında artıq 4,3% birbaşa azalma qeydə alınıb [1, s.29].

İqtisadiyyatın *sənaye istehsalı* kimi aparıcı sahəsini ayrıca götürsək, 2018-2019-cu ilin yekunlarına görə onun artımı (sabit qiymətlərlə) müvafiq olaraq 1,5% və 1,8% təşkil edib. "*COVID*"li 2020-ci ildə isə sənaye istehsalının həcmi 4,0% azalıb [1, s.34].

Pandemiyanın səbəb olduğu böhranlı 2020-ci ildən sonra ölkəmizin iqtisadiyyatında 2021-2022-ci illərin sonunda nəzərəcarpacaq canlanma artımı müşahidə olunub ki, bu da ÜDM-in müvafiq olaraq 5,6% və 4,7%-ini təşkil edib.

Lakin sənaye istehsalında vəziyyət fərqli görünür. Əgər 2021-ci ilin yekunlarına görə sənayedə canlanma artımı 5,0% təşkil edirdisə, artıq növbəti 2022-ci ildə istehsalda 1,1% azalma qeydə alınıb.

2023-cü ilin rəsmi məlumatına görə, ÜDM 2022-ci illə müqayisədə cüzi – 1,1% artsa da, sənaye istehsalı isə yenidən 0,8% azalıb [2, s.25].

Eyni zamanda, Azərbaycan iqtisadiyyatına *investisiyaların* dinamikası bir qədər ümidverici mənzərəni göstərir. Belə ki, sənayedə mənfə artıma və bütövlükdə milli iqtisadiyyat üzrə yuxarıda qeyd olunan cüzi nəticələrə baxmayaraq, 2022-2023-cü illərdə əsas kapitala investisiyalar artmışdır. 2020-ci ildə (sabit qiymətlərlə) 7,3% [1, s.40], 2021-ci ildə isə 4,5% azalmaqda davam edən kapital qoyuluşu sonradan 2022-ci ildə 3,3%, 2023-cü ilin sonuna isə 15,2% artıb [2, s.25;40].

Azərbaycan iqtisadiyyatının bir sıra iri sektorlarındakı vəziyyəti ayrıca nəzərdən keçirək. Belə ki, məsələn, əsas sektora – bütövlükdə sənayeyə qoyulan investisiyaların kapital qoyuluşlarının ümumi həcmində xüsusi çəkisi bir qədər azalaraq 2022-ci ildəki 40,1%-dən 2023-cü ilin sonuna 39,4%-ə düşüb. Eyni zamanda, məsələn, neft və təbii qaz hasilatına qoyulan investisiyaların ümumi həcmində xüsusi çəkisi, əksinə, 2022-ci ildəki 25,3%-dən 2023-cü ildə 26,5%-ə yüksəlib [2, s.498].

Bu baxımdan vacib hesab etdiyimiz bir qeydi etmək lazımdır. Təqdim olunan son məlumatlar dövlətimizin balanslaşdırılmış və davamlı inkişafın təmin edilməsi məqsədilə istifadə olunan mövcud neft və qaz ehtiyatlarına məsuliyyətli münasibətini təsdiqləyir. Proqnozlaşdırıla

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 78-88.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 78-88.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 78-88.

bilər ki, neft və qaz hasilatının səviyyəsinin davamlı olaraq saxlanması, bahalı avadanlıqların istifadəsi nəzərə alınmaqla, ən azından, milli iqtisadiyyata çox böyük investisiya həcmlərinin və kapital qoyuluşlarının ümumi həcmində əldə edilmiş yüksək investisiya payının saxlanması tələb edəcəkdir.

Bu cür investisiyaların öz bəhrəsini verməsi və davamlı artım xarakterinə birbaşa təsir göstərməli olduğunu qeyd etmək prinsipial olaraq çox vacibdir.

Ekspert hesablamalarına görə, qlobal enerji istehlakının 30%-dən çoxunu neft, 25%-ni kömür, 22%-ni isə təbii qaz təşkil etdiyi buna sübut hesab oluna bilər. Qazın elektrik enerjisi istehsalının ən təmiz mənbələrindən biri və ümumilikdə, *yüksək ekoloji göstəricilərə malik* təmiz yanacaq kimi tanınması ilə bağlı açıq-aşkar faktı nəzərə alaraq, bu növ karbohidrogen xammalına qlobal tələbatın perspektivləri haqqında nəticə çıxarmaq olar. Müvafiq olaraq, *“mavi yanacaq”* ixrac edən ölkələr üçün davamlı gəlir əldə etmək perspektivləri də açıdır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev bu məsələ ilə bağlı çox aydın şəkildə danışib. 2024-cü ilin noyabrında Bakıda BMT-nin İqlim Forumunun (COP-29) açılışında çıxış edərək o, xüsusilə bildirib ki, Azərbaycan Respublikası “yaşıl keçidin” güclü tərəfisi, lakin eyni zamanda realist olmaq lazımdır. Və daha sonra: “Ölkələri bu resurslara (neft, qaz, külək, günəş, qızıl, gümüş, mis) sahib olmaqda günahlandırmaq olmaz. Bu resursları bazara çıxarmaqda da onları qınamaq olmaz. Çünki bazarın onlara ehtiyacı var. İnsanların onlara ehtiyacı var” [5].

Ölkəmizin “yaşıl keçid”lə bağlı niyyətlərinin ciddiliyinin əyani təsdiqi kimi İqlim Forumu çərçivəsində Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan prezidentləri tərəfindən imzalanmış “yaşıl” enerjinin inkişafı və Avropaya ötürülməsi sahəsində strateji tərəfdaşlıq haqqında sazişi göstərmək olar. Bu sənədə əsasən, tərəflər təmiz və bərpaolunan enerji mənbələrinə diqqət yetirməklə öz milli iqtisadiyyatlarının enerji sektorunda qarşılıqlı fəaliyyət göstərməyi öhdələrinə götürürlər.

Gördüyümüz kimi, Azərbaycanın məsuliyyətli sosial-iqtisadi siyasəti “yaşıl gündəliyin” tələblərinin nəzərə alınmasını və mövcud təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəni ehtiva edir.

İqtisadiyyatımıza qoyulan investisiyaların strukturuna bir daha nəzər salaq. Ümumi investisiya həcmində tikinti sektoruna yönəldilən investisiya vəsaitlərinin xüsusi çəkisinin artması diqqət çəkir. Bu pay (cari qiymətlərlə) 2022-ci ildəki 19,7%-dən 2023-cü ildə 22,2%-ə yüksəlib [2,s.328]. Görünür ki, buna respublikamızın işğaldan azad edilmiş rayonlarında, o cümlədən Qarabağ ərazisində tikinti həcmələrinin genişləndirilməsi, oraya əhəmiyyətli dərəcədə investisiya resurslarının yönəldilməsi töhfə verib.

Ehtimal etmək olar ki, tikintiyə investisiyaların həcmi bundan sonra da genişləndirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə ölkəmizin qaytardığı ərazilərin sosial-iqtisadi dirçəliş siyasətinin davam etdirilməsindən asılıdır.

“Yaşıl gündəm”in ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafının xarakterinə təsiri məsələsinə bir daha qayıdaraq qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın qlobal iqlim siyasətinin həyata keçirilməsində fəal iştirakı investisiya sahəsində müəyyən tendensiyada öz əksini tapmışdır. Belə ki, baxılan dövrə ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəyə yönəldilmiş

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 78-88.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 78-88.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 78-88.

vəsaitin həcmi əvvəlki illə müqayisədə dəyər ifadəsində artmışdır: 2022-ci ildə 71,3 milyon manatdan 160,5 milyon manata və ya 2,25 dəfə; 2023-cü ildə – 595,0 milyon manata qədər və ya 3,7 dəfə artmışdır [2, s.328].

Təqdim olunan məlumatlar bir daha onu göstərir ki, dövlətimiz investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması ilə dəstəklənən “yaşıl keçid” konsepsiyası çərçivəsində məsuliyyətli ekoloji siyasətin praktikada həyata keçirilməsinə başlayıb. Gələcəkdə bu məqsədlərə yönəldilən investisiya resurslarının həcmnin artacağını proqnozlaşdırmaq olar. Eyni zamanda, “yaşıl gündəliyin” tələblərinin həyata keçirilməsi bütövlükdə Azərbaycanın investisiya sferasında işlərin gələcək ümumi vəziyyətinə – təbii ki, sosial-iqtisadi inkişafın cari vəzifələrinə xələl gətirmədən getdikcə daha çox təsir edəcək.

İnvestisiya sahəsində dövlət iqtisadi siyasətinin mühüm elementi, məlum olduğu kimi, özəl kapital sahibləri üçün bir növ lokomotiv rolunu oynayan *dövlət investisiyalarının* yönəldilməsi üçün gələcək prioritet sahələrin müəyyən edilməsidir. Öz növbəsində, bu prioritetliyin özü həyata keçirilən investisiya qoyuluşunun əsas məqsədləri ilə müəyyən edilir ki, bu gün biz bunları qısaca olaraq aşağıdakı kimi müəyyən edə bilərik:

- əmək məhsuldarlığının artırılması;
- tələb və təklif arasındakı fərqi azaldılması.

Eyni zamanda yadda saxlamaq lazımdır ki, dövlət investisiya qoyuluşu müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər, bunlar arasında aşağıdakıları xüsusilə vurğulamaq lazımdır:

- birbaşa büdcə maliyyələşdirilməsi;
- xüsusi büdcə zamanətləri ilə müşayiət olunan maliyyələşdirmə.

Beynəlxalq təcrübəyə və iqtisadi cəhətdən aparıcı böyük dövlətlərin təcrübəsinə uyğun olaraq, dövlət və ya dövlət tərəfindən subsidiyalaşdırılan investisiyalar aşağıdakı qabaqcıl sektorlara yönəldilir:

- robototexnika;
- yarımkeçiricilərin istehsalı;
- “yaşıl” energetika.

Davamlı sosial-iqtisadi inkişaf əsas istiqamətlərdən biri kimi innovasiyaların və ən son texnologiyaların birbaşa tətbiqi ilə yanaşı, milli sənayenin *modernləşdirilməsini* də özündə ehtiva edir ki, o öz növbəsində aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- təhsil sahəsinin dəstəklənməsi və inkişafı.

Sonuncunu xüsusilə qeyd etmək vacibdir, çünki iqtisadiyyatın rəqəmsallaşması ilə bağlı proseslərin inkişaf etməsi istər-istəməz digərləri ilə yanaşı, bir çox müasir peşələrin nümayəndələrinin yeni ixtisas əldə etməsinə gətirib çıxarır. Bu, öz növbəsində, *birincisi*, milli iqtisadiyyatın demək olar ki, bütün sahələrində istifadəsi genişlənən rəqəmsal texnologiyalar sahəsində yüksək ixtisaslı mütəxəssislərə tələbatın artmasına gətirib çıxarır.

İkincisi, bu zaman istər-istəməz bütövlükdə iqtisadiyyatın sektor və alt sektorlarının bütöv kompleksi və xüsusən də digərləri ilə müqayisədə İT mütəxəssislərinin rolunun ən vacib olduğu sosial sfera diqqəti cəlb edir. Bu, məsələn, həm tibb, həm də bir sıra mühəndislik ixtisaslarına aiddir.

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 78-88.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 78-88.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 78-88.

Nəhayət, *üçüncüsü*, bütün bu sahələr üzrə mütəxəssislərin hazırlanması və yenidən hazırlanması sadəcə ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində bütün fənlərin yenilənməsi deyil, həm də tədris planlarına texnologiyalar və innovasiyalar ilə bağlı tamamilə yeni fənlərin daxil edilməsini tələb edir. Burada prinsipcə qeyd etmək vacibdir ki, bu cür proqramların işlənilməsi və həyata keçirilməsi təkcə elektronika ilə bağlı texniki elmlərin və elmi fənlərin deyil, həm də digərlərinin, o cümlədən iqtisadi nəzəriyyənin mövzudur.

Bu baxımdan, iqtisadi nəzəriyyənin vəzifələri, xüsusən, həm gənc mütəxəssislər, həm də ixtisas artıran yenidən hazırlığı keçənlər üçün təhsil və sonradan peşə imkanlarının həyata keçirilməsi istiqamətlərinin nəzəri əsaslandırılmasını əhatə edir.

Qlobal təcrübədə öz effektivliyini çoxdan sübut etmiş və xüsusən də bizə qonşu olan bir sıra ölkələrdə sınaqdan keçmiş *biznes üçün xüsusi platformaların* yaradılması və inkişafı sosial-iqtisadi inkişafın davamlılığına töhfə verir. Belə platformalara, ilk növbədə, aiddir:

- müxtəlif növ xüsusi iqtisadi zonalar;
- sənaye parkları.

Bu cür platformalar ən yüksək dərəcədə artımın *texnoloji* komponentinin təmin edilməsinə töhfə verir, hansı ki, onun davamlılığı üçün vacib şərtidir. Bu cür komponent müasir infrastrukturun, o cümlədən dəmir yollarının, hava limanlarının və aqrar-sənaye kompleksi obyektlərinin tikintisini nəzərdə tutur. Eyni zamanda, sosial infrastrukturun təkmilləşdirilməsi getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir; bu problemin həllində iqtisadi nəzəriyyə ən fəal rol oynayır.

Y E K U N

Müasir dünyada davamlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi imkanlarına bir çox amillər təsir göstərir. Onların arasında əsas olanlar cəmiyyətin rifah səviyyəsi və ümumilikdə sosial inkişaf səviyyəsindən asılı olan daxili istehlak bazarının vəziyyəti və həm daxili, həm də xarici investorların davranışını əsaslı şəkildə müəyyən edən xarici iqtisadi və siyasi təsirlərin məcmusudur. Bundan əlavə, artımın xarakterinə və tendensiyalarına qeyri-sabitlik əlavə edən mənfi amil təbii-iqlim problemlərinin kəskinləşməsidir. Müvafiq olaraq, mənfi xarici və təbii təsirlərin minimuma endirilməsi şərti ilə, əhalinin həyat səviyyəsinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsi davamlı artım trayektoriyasına çıxmağın əsas şərtidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı. 2021. s. 29, 34, 40.
2. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı. 2024. s. 25, 40, 328, 498.
3. Глобальные проблемы современности. Коллектив авторов. / Отв. Ред. Н.Н.Иноземцев. М.: Мысль. 1981. 285 с.
4. Загладин В.В., Фролов И.Т. Глобальные проблемы современности: научный и социальный аспекты. М.: Международные отношения. 1981. 240 с.
5. <https://president.az/az/articles/view/67281>

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 78-88.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 78-88.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 78-88.

Aysel Alijan Guliyeva,
Ph.D. (Econ.),
Azerbaijan State University
of Economics (UNEC),
E-mail: aquliyeva5@gmail.com
© A.A.Guliyeva, 2025

SPECIAL FEATURES OF PROVIDING THE STABILITY OF SOCIO-ECONOMIC GROWTH UNDER THE CONTEMPORARY CONDITIONS

A B S T R A C T

The purpose of the research is analysis of those new tasks that stay today in front of the state and human society and which realization is necessary for ensuring effective measures for providing stable socio-economic development.

The methodology of the research is based on such research methods as dialectical, concrete-historical, methods of systematic analysis and logical conclusion.

The research's limitations – can be considered as shortage or full absence of complex analysis of the problems of providing the physical, material and cultural needs of contemporary man and his mode of life and at the same time preserving the level and quality of life that had been reached, that we can see in the majority of existing studies in economic theory and particularly in political economy.

The results of the research are that there were analyzed possibilities of contemporary national state for providing the needs of population in provisions, energy and raw materials with simultaneous preserving the environment and general life conditions of contemporary man.

The practical importance of the research is that it can be used in working at concrete measures within the framework of socio-economic policy of national state for providing stable development alongside with obligatory preserving dignified living standards of contemporary man.

The originality and scientific novelty of the research is in discovering possibilities of modern state for providing stable socio-economic growth alongside with preserving and further increasing of the level of life of population that had been reached and with an active international cooperation.

Keywords: mutual dependence of national economies, global problems of interaction between the nature and humanity, providing the stable socio-economic development of Azerbaijan.

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 78-88.
AUDIT 2025, 1 (47), pp. 78-88.
АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 78-88.

Гулиева Айсель Алиджан кызы,
доктор философии по экономике,
Азербайджанский Государственный
Экономический Университет (UNEC),
E-mail: aquliyeva5@gmail.com
© Гулиева А.А., 2025

ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОСТИ СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Р Е З Ю М Е

Целью исследования является анализ тех новых задач, которые сегодня стоят перед государством и обществом и выполнение которых необходимо для реализации эффективных мер по обеспечению устойчивого социально-экономического развития.

Методология исследования - диалектический, конкретно-исторический, методы систематического анализа и логического обобщения.

Ограничением исследования может считаться нехватка либо полное отсутствие в большинстве имеющихся работ по экономической теории и, в частности, по политической экономии комплексного рассмотрения проблем обеспечения физических, материальных, жизненно-бытовых и культурных потребностей современного человека при одновременном сохранении достигнутого уровня и качества его жизни.

Результаты исследования - были проанализированы возможности современного государства по обеспечению потребностей населения в продовольствии, энергии и сырье при одновременной охране окружающей природы и всей жизненной среды обитания человека.

Практическая значимость исследования состоит в том, что оно может быть использовано при разработке конкретных мер в рамках социально-экономической политики государства по обеспечению устойчивого развития при обязательном сохранении достойных условий жизни современного человека.

Оригинальность и научная новизна исследования заключаются в выявлении возможностей современного государства по обеспечению устойчивого социально-экономического роста при сохранении и дальнейшем повышении достигнутого уровня жизни населения и с учетом активного международного сотрудничества.

Ключевые слова: взаимозависимость национальных экономик, глобальные проблемы взаимодействия человека и природы, обеспечение устойчивого социально-экономического развития Азербайджана.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
24.10.2024
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:
16.12.2024
Çapa qəbul olunmuşdur: 30.01.2025

Дата поступления статьи в редакцию: 24.10.2024
Отправлено на повторную обработку: 16.12.2024
Принято к печати: 30.01.2025

The date of the admission of the article to the editorial office: 24.10.2024
Send for reprocessing: 16.12.2024
Accepted for publication: 30.01.2025